

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

**Програма
та дидактично-методичні матеріали практики у
закладах вищої освіти III-IV рівня акредитації
(014-середня освіта. Фізична культура)**

**м. Івано-Франківськ
2020**

ББК 74. 489

Програма перезатверджена вченою радою факультету фізичного виховання і спорту “15” квітня 2019 року, протокол № 9.

Програму розробили

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту — **Ковальчук Л.В.**

Рецензенти:

Презлята Г.В.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Михайленко Р.І.,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри фізичного виховання Івано-Франківського медичного університету

Відповідальний за випуск

Мицкан Б.М.,

доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту

ДВНЗ “Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника”

Пояснювальна записка

Педагогічна практика студентів, які навчаються за спеціальністю 014- (середня освіта. Фізична культура) проводиться на другому курсі тривалістю 6 тижнів. Практика здійснюється у закладах вищої освіти (ЗВО) III-IV рівня акредитації м. Івано-Франківська. Практиканти працюють на посаді викладача фізичної культури під керівництвом фахового керівника університету та викладача-методиста від бази практики.

До керівництва практикою залучаються досвідчені викладачі кафедр факультету.

Студенти при проходженні практики зобов'язані:

- до початку практики одержати від фахового керівника консультації щодо основних напрямків діяльності та оформлення необхідної документації;
- своєчасно прибути на базу практики;
- у повному обсязі виконувати виробниче навантаження (6-8 год., на день) та інші завдання передбачені програмою практики;
- вивчати і суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії;
- нести відповідальність за виконану роботу; проявляти активність, бути ініціативним, організованим, дисциплінованим та професійно компетентним;
- в установленій термін подавати на перевірку та затвердження керівника (викладача) необхідну документацію: індивідуальний план, конспекти занять, плани проведення виховних заходів тощо;
- мати охайний зовнішній вигляд та спортивну форму, підпорядковуватись правилам внутрішнього розпорядку, дотримуватись правил етики у стосунках зі студентами, викладачами кафедри фізичної культури й обслуговуючим персоналом;
- своєчасно (до 3-х днів після закінчення практики) здати звітну документацію.

I. Мета і завдання практики

Метою практики є формування у студентів організаторських умінь, навичок безпосереднього проведення навчальних занять з фізичної культури, як основної форми організації фізичної культури студентів, спортивних секцій, туристичних походів, спортивних змагань, козацьких забав, елементарних навичок науково-дослідної роботи, уточнення і поглиблення професійних інтересів майбутніх педагогів.

Завданнями практики є:

1. Формування у студентів систему педагогічно-професійних знань, умінь, навичок, необхідних для виконання функціональних обов'язків викладача фізичної культури ЗВО III-IV рівня акредитації.
2. Формування вміння вибирати засоби і методи для вирішення освітніх, оздоровчих і виховних завдань в умовах різних форм фізичної культури студентської молоді.

3. Навчити студентів використовувати дослідницькі методи з вивчення фізичного розвитку, оцінки функціонального стану, термінових адаптаційних реакцій організму на фізичне навантаження, збирати емпіричний матеріал для написання магістерських робіт.
4. Засвоєння технології планування роботи кафедр фізичної культури.
5. Ознайомлення з діяльністю спортивних клубів.

II. Зміст практики

1. Ознайомлення з ЗВО, режимом його роботи.
2. Ознайомлення з обов'язками і роботою викладача фізичної культури, з перспективним планом та іншими документами планування навчальної діяльності та спортивно-масових заходів.
3. Складання календарного плану на весь період педагогічної практики.
4. Підготовка та проведення всіх форм фізичної культури студентів (навчальних занять: лекція (теоретичне заняття); практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація).
5. Ознайомлення з функціями та обов'язками наставника академічної групи.
6. Проведення навчальних занять з фізичної культури зі студентами, студентами віднесеними до спеціальної медичної групи, а також індивідуальної роботи з студентами, які відстають у фізичному розвитку.
7. Дослідження фізичного розвитку та фізичної працездатності студентів і розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу фізичної культури.
8. Студентам-практикантам суворо виконувати встановлені на базі практики правила охорони праці і протипожежної безпеки. Пройти вступний інструктаж і на кожному конкретному робочому місці.

III. Індивідуальні завдання:

- встановлювати взаємозв'язки між теоретичними положеннями, даними експериментальних досліджень та практичної роботи ЗВО з фізичного вдосконалення студентської молоді;
- самостійно спостерігати та аналізувати навчально-виховний процес;
- розробляти конспекти занять з усіх розділів програми;
- самостійно проводити навчальні заняття, спортивні змагання, розваги, вечори, свята;
- проводити тестування студентів щодо розвитку фізичних якостей;
- вести документацію педагогічної практики;
- підготувати звіт про роботу.

Зміст навчальних завдань практики

Н/П	Завдання	Звітна документація
	1. Ознайомлення з об'єктом практики	
1.1	Зустріч і бесіда з завідуючим кафедрою фізичної культури, Ознайомлення з спортивними традиціями ЗВО, основними формами роботи з фізичного вдосконалення студентської молоді	Записи у щоденнику
1.2.	Ознайомлення із спортивними спорудами та їх можливостями щодо забезпечення реалізації програми фізичної культури студентів	Записи у щоденнику
1.3.	Засвоєння змісту основних нормативно-правових документів, що регламентують організацію фізичної культури і масового спорту у вищих навчальних закладах (додаток 1)	Короткий конспект
1.4	Ознайомитись з структурою кафедри фізичної культури та функціональними обов'язками її працівників	Записи у щоденнику
	2. Організаційна робота	
2.1.	Вивчити та проаналізувати систему планування роботи з фізичної культури та масового спорту у вищому навчальному закладі	Нотатки
2.2.	Ознайомитись з планом роботи кафедри, планом кафедральних засідань і спортивного клубу	Записати у щоденник
2.3.	Брати участь у засіданнях	
2.4.	Взяти участь у підготовці та проведенні масових оздоровчо-спортивних заходів	План проведення заходу
	3. Виробнича діяльність	
3.1.	Проводити заняття в якості асистента	
3.2.	Скласти конспекти і самостійно провести 18 занять в навчальних групах з1 фізичної культури	Конспекти
3.3.	Скласти конспекти і провести 9 занять в навчальних секціях спортивного виховання	Конспекти
3.4.	Підготувати і провести лекції з теоретичного розподілу програми	Текст лекції
3.5.	Ознайомитись з особливістю проведення занять у навчальних секціях фізичної реабілітації (робота зі студентами віднесеними до спеціальних медичних груп)	Нотатки
	4. Виховна робота	
4.1	Ознайомитись з плануванням і змістом роботи наставника академічної групи	План роботи на семестр
4.2.	Провести 2-3 години академнаставника	Записи у щоденнику
	5. Дослідницька робота	
5.1.	Проаналізувати стан фізичного розвитку однієї з академічних груп	Протоколи
5.2.	Провести дослідження в контексті завдань магістерської роботи	Первинні матеріали

IV. Методичні вказівки

1. Підготувати індивідуальний план роботи практиканта, який включає види діяльності, передбачені програмою практики, орієнтовану кількість годин на їх виконання та відмітку про виконання, яку робить методист університету.
2. Скласти конспекти 18 занять з підписом, оцінкою кафедри та фахового керівника.
3. Скласти конспект контрольного заняття з підписом фахового керівника.
4. Проаналізувати стан фізичної підготовленості, фізичної працездатності і соматичного здоров'я студентів однієї з академічних груп.
5. Ознайомитись з особливостями роботи спортивного клубу навчального закладу.
6. Прийняти участь в організації і проведенні заходів спартакіади ЗВО.
7. Ознайомитись зі станом поза навчальної спортивно-масової роботи у ЗВО, розробити та провести 9 занять в одній із спортивних секцій.

V. Форми та методи контролю

Факультетський керівник практики виконує такі обов'язки:

- перед початком практики перевіряє підготовленість баз практики;
- забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед практикою;
- інструктує щодо порядку проходження практики та з техніки безпеки, надає студентам-практикантам необхідні документи (направлення, програма, щоденник, календарний план);
- повідомляє студентів про систему звітності з практики;
- у тісному контакті з безпосереднім керівником практики від вищого навчального закладу забезпечує високу якість реалізації програми;
- контролює забезпечення адекватних умов праці та дотримання студентами норм техніки безпеки;
- контролює виконання студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку, ведення старостою підгрупи табеля відвідування студентами бази практики;
- у складі комісії приймає звіти про результати практики;
- подає завідувачу кафедри та у відділ практики університету письмовий звіт із зауваженнями і пропозиціями щодо удосконалення системи педагогічної практики студентів у ЗВО.

Керівник практики від університету на базі практики здійснює поточний та підсумковий контроль за виконанням окремих розділів і всієї програми практики студентами-практикантами. Веде контроль часу початку та закінчення роботи. Студенти зобов'язані вести щоденник практики, в якому повинна бути відображена інформація про виконання завдань протягом робочого дня, що має відповідати всім пунктам індивідуального плану та кількості годин роботи.

Фаховий керівник робить відмітку в індивідуальному плані практиканта про виконання роботи тільки тоді, коли вона зафіксована у щоденнику.

VI. Вимоги до звіту

Після закінчення терміну практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального плану.

Загальна і характерна форма звітності студента протягом практики - подання письмового звіту, підписаного і оціненого безпосередньо керівником від бази практики.

Письмовий звіт разом з іншими документами (щоденник, індивідуальний план, характеристика) подається на рецензування керівнику практики від навчального закладу.

Звіт має містити відомості про виконання студентом усіх розділів програми практики та індивідуального плану, мати розділи з питань охорони праці, висновки і пропозиції, список використаної літератури.

В звіті повинна бути лаконічно і конкретно описана робота, особисто виконана студентом.

Для узагальнення матеріалів, зібраних під час практики і підготовки звіту, студентам в кінці практики відводиться 2-3 дні.

Складений студентом звіт повинен мати наскрізну нумерацію сторінок. Аркуші звіту повинні бути зшиті.

VII. Підведення підсумків практики

Звіт з практики захищається студентом (з диференційованою оцінкою) при комісії, призначеній завідуючим кафедрою. До складу комісії входять фахові керівники практики від вищого навчального закладу і по можливості баз практики, викладачі кафедри, які викладали практикантам спеціальні дисципліни.

Комісія приймає захист практики у студентів протягом перших десяти днів семестру, який починається після практики. Оцінка за практику вноситься в заліково-екзаменаційну відомість і в залікову книжку студента з підписами членів комісії.

Оцінка студента за практику враховується стипендіальною комісією при визначенні розміру стипендії разом з його оцінками за результатами підсумкового контролю.

Студенту, який не виконав програму практики з поважних причин, може бути надано право проходження практики повторно. Студент, який в останнє отримав негативну оцінку з практики за висновком комісії, відраховується з університету.

ПОЛОЖЕННЯ
про організацію фізичної культури і масового спорту у вищих
навчальних закладах

1. Загальні положення

1.1. У цьому положенні наведені нижче терміни вживаються в такому значенні: фізичне виховання - складова освіти і виховання, педагогічний, навчально-виховний процес. Предмет (навчальна дисципліна), спрямований на оволодіння знаннями, уміннями й навичками щодо управління фізичним розвитком людини різновидами рухової активності, з метою навчання і виховання особистості в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих:

фізична реабілітація - спеціалізований напрям процесу фізичного виховати людини з відхиленнями в стані здоров'я;

спортивне виховання (тренування) - спеціалізований напрям процесу фізичної культури в окремому виді спорту;

масовий спорт - система організації та проведення спортивних заходів (змагань, розваг, ігор тощо) з масових видів рухової активності, засіб фізичної культури;

фізичний розвиток - складова життєдіяльності людини, зміна природних властивостей і організму впродовж життя, що виявляється у вигляді показників функціональних та морфологічних можливостей організму, фізичних якостей, рухових здібностей, працездатності, темпів старіння організму, термінів тривалості життя;

рухова (фізична) активність - сукупність видів фізичних вправ та видів спорту, засіб фізичної культури та його спеціалізованих напрямів.

1.2. Фізичне виховання та масовий спорт у сфері вищої освіти мають на меті забезпечити виховання в осіб, що навчаються (далі - студенти) у вищих навчальних закладах потреби самостійного оволодіння знаннями, уміннями й навичками управління фізичним розвитком людини засобами фізичної культури та навчання застосовувати набуті цінності в життєдіяльності майбутніх фахівців.

Завданнями фізичної культури та масового спорту у вищих навчальних закладах є:

1. Формування в студентської молоді основ теоретичних знань, практичних і методичних здібностей (умінь і навичок) з фізичного і спортивного виховання, фізичної реабілітації, масового спорту як компонентів їх повноцінної, гармонійної та безпечної життєдіяльності;
2. Накопичення студентською молоддю досвіду в застосуванні здобутих цінностей впродовж життя в особистій, навчальній, професійній діяльності в побуті і в сім'ї;
3. Забезпечення в студентської молоді належного рівня розвитку показників функціональних та морфологічних можливостей організму, фізичних якостей, рухових здібностей, працездатності;
4. Сприяння розвитку професійних, світоглядних та громадянських

якостей студентів;

5. Підготовка та участь студентів у різноманітних спортивних заходах.

1.3. Навчально-виховний процес з фізичної культури та масовий спорт у сфері вищої освіти ґрунтуються на таких основних принципах:

- пріоритетності освітньої спрямованості процесу фізичної культури та функціонального фактора в оцінюванні фізичного розвитку студентів;
- багатокладності, що передбачає створення у вищих навчальних закладах умов для широкого вибору студентами засобів фізичної культури для навчання та участі в спортивних заходах, які відповідали б їх запитам, інтересам, стану здоров'я, фізичній і технічній підготовленості, спортивній кваліфікації;
- індивідуалізації та диференціації навчального процесу з фізичної культури; поєднанні державного управління і студентського самоврядування.

2. Нормативно-правова база організації навчально-виховного процесу з фізичної культури та масового спорту

2.1. Організація навчально-виховного процесу з фізичної культури та масового спорту у вищих навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності базується на Законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", «Про фізичну культуру і спорт», Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України від 7.04.2002, Положенні про державний вищий навчальний заклад, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 05.09.96 № 1074 (із змінами), Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженому наказом Міністерства освіти України від 02.06.93 №161, зареєстрованому у Міністерстві юстиції України.

2.2. Організація навчально-виховного процесу з фізичної культури у вищих навчальних закладах здійснюється на підставі вимог державного стандарту, галузевих стандартів та стандартів вищої освіти вищих навчальних закладів, затверджених в установленому законодавством порядку.

2.3. Організація масового спорту у вищих навчальних закладах здійснюється на підставі календарного плану спортивних заходів, положення про змагання (універсіаду, спартакіаду тощо) та відповідних правил, які встановлюються їх організаторами та затверджуються в установленому порядку.

3. Організація навчально-виховного процесу і фізичної культури та масового спорту

3.1. Загальну організацію навчально-виховного процесу з фізичної культури та масового спорту у вищому навчальному закладі здійснює його керівник, який забезпечує:

- прийняття управлінських рішень щодо створення необхідних умов для здійснення процесу фізичної культури та масового спорту;

- включення в навчальні плани з усіх спеціальностей обов'язкових навчальних занять з фізичної культури протягом усього періоду навчання, за винятком останнього випускного семестру в обсязі 4 годин на тиждень;
- створення структурних підрозділів з фізичної культури та масового спорту, а також забезпечення їх необхідною кількістю працівників, матеріально-технічною базою (обладнання, інвентар);
- контроль за станом фізичної культури і здоров'я студентів;
- виконання інших повноважень, передбачених чинним законодавством щодо розвитку фізичної культури та масового спорту у вищих навчальних закладах.

3.2. Безпосередню організацію навчально-виховного процесу з фізичної культури та його спеціалізованих напрямів у ході навчального процесу і в позанавчальний час у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації здійснює предметна (циклова) комісія (далі - предметна комісія) з фізичної культури, а у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації - кафедра фізичної культури.

Відповідно до завдань фізичної культури у вищих навчальних закладах, обсягу та специфіки навчання кафедра (предметна комісія) може передбачати в своєму складі необхідні для організації її перспективи навчальні підрозділи - навчальні секції фізичної культури, фізичної реабілітації; спортивного виховання, які об'єднують відповідні спеціалізації з видів рухової активності, захворювань, спорту та навчальні групи.

3.3. Організацію у вищому навчальному закладі в позанавчальний час спортивних заходів (змагань, розваг, ігор свят, фестивалів тощо) здійснюють спортивний клуб, спортивний актив, суддівська колегія, організаційний комітет.

3.4. Для забезпечення організації навчально-виховного процесу з фізичної культури та масового спорту вищий навчальний заклад може мати у своєму складі навчально-методичний (методичний) кабінет, наукову (навчальну) лабораторію, кабінет лікарського контролю, спортивний комплекс, інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

3.5. Форми організації навчального процесу з фізичної культури

3.5.1. Навчальний процес з фізичної культури у вищих навчальних закладах здійснюється в таких формах: навчальні заняття, самостійна робота, контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять з фізичної культури у вищих навчальних закладах є: лекція (теоретичне заняття); практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація.

Вищим навчальним закладом може бути встановлено інші види навчальних занять з фізичної культури.

3.5.2. Організація лекцій здійснюється, як правило, в аудиторіях факультетів (відділень) вищого навчального закладу та викладається для курсу або спеціальності, групи.

Тематика курсу лекцій визначається навчальною програмою з фізичної культури.

Зміст курсу лекцій повинен передбачати засвоєння студентами знань з основ теорії методики й організації фізичної культури, спортивного виховання (тренування), фізичної реабілітації, масового спорту.

Викладач, якому доручено читати курс лекцій з фізичної культури або з його спеціалізованих напрямів, масового спорту, зобов'язаний перед початком відповідного семестру подати на кафедру (предметну комісію) складений ним конспект лекцій, контрольні завдання для проведення підсумкового контролю, передбаченого навчальним планом і програмою з фізичної культури

3.5.3. На практичних заняттях викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних (методичних, організаційних) положень фізичної культури, його спеціалізованих напрямів, масового спорту у виді бесіди та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

Практичні заняття проводяться в спортивних залах, на спортивних майданчиках, стадіонах тощо, а їх теоретична частина в аудиторіях або в навчально-методичних кабінетах (навчальних лабораторіях), оснащених необхідними наочними, технічними, відео, комп'ютерними засобами навчання.

Перелік тем практичних занять визначається навчальною програмою з фізичної культури та має передбачати: теоретичну (методичну, організаційну) підготовку, загальну фізичну підготовку, спеціальну фізичну підготовку, технічну підготовку тощо.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю показників фізичного розвитку студентів, їх знань, умінь і навичок з фізичної культури, постановку викладачем та обговоренням за участю студентів проблемних питань, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання.

3.5.4. На семінарських заняттях викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до них студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань.

Семінарське заняття проводиться в аудиторіях або в навчально-методичних кабінетах.

Перелік тем семінарських занять визначається навчальною програмою з фізичної культури.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами реферати, їх виступи, активність у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію.

3.5.5. Індивідуальне заняття організовується та проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних здібностей.

Індивідуальні заняття організовуються за окремим графіком з

урахуванням індивідуального навчального плану студента і можуть охоплювати частину або повний обсяг занять з фізичної культури або його спеціалізованих напрямів.

Види індивідуальних занять, їх обсяг, форми та методи проведення, форми та методи поточного і підсумкового контролю визначаються індивідуальним навчальним планом студента.

3.5.6. Консультація - вид навчального заняття, під час якого студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних (методичних, організаційних) положень чи аспектів їх практичного застосування.

Консультація може бути індивідуальною або проводитись для групи студентів залежно від того чи консультиє викладач студентів з питань, пов'язаних із виконанням індивідуальних завдань, чи з теоретичних знань.

Обсяг часу, відведений викладачу для проведення консультацій, визначається навчальним планом з фізичної культури.

3.5.7. Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Навчальний час відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом з фізичної культури і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного на фізичне виховання.

Зміст самостійної роботи студента визначається навчальною програмою “фізичної культури” методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Самостійна робота студента з фізичної культури забезпечується системою навчально-методичних засобів: підручником, навчальними та методичними посібниками, конспектом лекцій тощо.

Методичні матеріали для самостійної роботи студентів з фізичної культури повинні передбачати можливість проведення самоконтролю показників фізичного розвитку з боку студента. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна монографічна і періодична література з фізичної культури.

Самостійна робота студента над засвоєнням теоретичного та практичного навчального матеріалу з фізичної культури може виконуватися у бібліотеці, навчально-методичному кабінеті (навчальній лабораторії), на спортивних спорудах вищою навчального закладу та у домашніх умовах.

У необхідних випадках робота проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу студента до потрібних дидактичних засобів. Графік доводиться до відома студентів на початку поточного семестру.

При організації самостійної роботи студентів з використанням складного обладнання, інвентарю, складених систем доступу до інформації (комп'ютерних баз даних тощо) передбачається можливість отримання необхідної консультації або допомоги з боку фахівця.

Навчальний матеріал з фізичної культури, передбачений навчальним

планом для засвоєння студентом в процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять.

3.6. Організація практичних, семінарських занять, консультацій з фізичної культури.

3.6.1. Для організації практичних, семінарських занять, консультацій студентів факультетів (відділень), курсів, груп розподіляють у навчальні секції кафедри фізичної культури (предметної комісії) фізичної культури, фізичної реабілітації, спортивного виховання та зараховують у відповідні навчальні групи.

3.6.2. Навчальні секції кафедри фізичної культури (предметної комісії) та відповідні навчальні групи комплектуються на першому курсі на початку навчального року з урахуванням кількості студентів, їх стану здоров'я, фізичної та рухової (технічної) підготовленості та спортивної кваліфікації.

Дані, які необхідні для комплектування навчальних секцій кафедри фізичної культури (предметної комісії), можуть бути отримані шляхом анкетування студентів.

Кількість, спеціалізація, наповнення навчальних груп навчальних секцій визначає кафедра фізичної культури (предметна комісія) вищого навчального закладу відповідно до вимог цього Положення, навчальної програми з фізичної культури та наявності необхідних спортивних споруд для проведення навчальних занять з цими групами.

Дані, отримані в ході комплектування, фіксуються за факультетами (відділеннями курсами, групами вищого навчального закладу та навчальними секціями кафедри (предметної комісії), відповідними спеціалізаціями і навчальними групами.

3.6.3. До навчальної секції фізичної культури кафедри (предметної комісії) розподіляють студентів, які при анкетуванні виявили бажання займатися в цій секції відповідними видами рухової активності, визначеними в навчальній програмі з фізичною виховання.

До навчальних груп навчальної секції фізичної культури зараховують студентів, віднесених за станом здоров'я до основної чи підготовчої медичної групи, після проведення контрольного тестування показників фізичного розвитку (функціональних, фізичних), визначених у навчальній програмі з фізичної культури та оцінювання викладачем навчальної групи, рівня знань та рухових (технічних) здібностей в обраному виді рухової активності шляхом проведення бесід та контрольних (навчально-спортивних) заходів.

Навчальні групи зазначеної навчальної секції комплектуються за спеціалізаціями з видів рухової активності, визначеними в навчальній програмі з фізичної культури.

Заняття із студентами навчальної секції фізичної культури проводяться в навчальний час за розкладом занять зазначеної секції.

Кількість студентів навчальної групи навчальної секції фізичного

вихованки складає 10-15 осіб.

3.6.4. До навчальної секції фізичної реабілітації кафедри фізичної культури (предметної комісії) розподіляють студентів, у яких за даними анкетування є відхилення в стані здоров'я.

До навчальних груп цієї навчальної секції зараховують студентів, які за даними особистої медичної картки, медичного обстеження віднесені за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, групи лікувальної фізичної культури або звільнені від практичних занять.

Навчальні групи навчальної секції фізичної реабілітації комплектуються за спеціалізаціями з нозологічних ознак (видів захворювань), визначеними в навчальній програмі з фізичної культури.

Заняття із студентами навчальної секції фізичної реабілітації проводяться, як правило, фахівцями зі спеціальною освітою, у навчальний час за розкладом навчальних занять зазначеної навчальної секції.

Кількість студентів навчальної групи навчальної секції фізичної реабілітації складає 8-12 осіб.

3.6.5. До навчальної секції спортивного виховання кафедри фізичної культури (предметної комісії) розподіляють студентів, які виявили бажання вдосконалювати свою спортивну майстерність у видах спорту цієї секції.

До навчальних груп навчальної секції спортивного виховання зараховують студентів, віднесених за станом здоров'я до основної медичної групи, які за результатами контрольного тестування мають позитивні показники функціональної і фізичної підготовленості та, як правило, показники виконання спортивної класифікації в обраному виді спорту.

Навчальні групи зазначеної навчальної секції комплектуються за спеціалізаціями з видів спорту, визначеними в навчальній програмі з фізичної культури та кваліфікаційними вимогами.

Заняття із студентами навчальної секції спортивного виховання проводяться за розкладом навчальних занять зазначеної секції.

Кількість студентів навчальних груп навчальної секції спортивного виховання визначається відповідно до їх спортивної кваліфікації та складає:

- навчально-тренувальної групи 10-15 осіб;
- групи спортивного вдосконалення 8-12 осіб;
- групи вищої спортивної майстерності 2-6 осіб.

Для навчальних груп з ігрових видів спорту кількість студентів відповідно складає: 16-20 осіб, 14-18 осіб, 12-16 осіб.

Обсяг навчальних годин на тиждень для навчальних груп навчальної секції спортивного виховання складає для:

- навчально-тренувальної групи - 6 годин;
- групи спортивного удосконалення – 8-10 годин;
- групи вищої спортивної майстерності -12 годин.

3.6.6. З однієї навчальної секції (навчальної групи) до іншої студенти можуть переводитися, як правило, після закінчення навчального року або семестру в установленому у вищому навчальному закладі порядку.

4. Зміст діяльності кафедри фізичної культури (предметної комісії).

4.1. Відповідно до акредитації вищого навчального закладу кафедра фізичної культури (предметна комісія) здійснює такі основні види діяльності: навчально-виховну методичну, пошуково-методичну, науково-дослідну, спортивну.

4.1.1. До змісту навчально-виховної діяльності входять:

- організація та проведення навчальних занять і заходів з фізичної культури;
- контроль показників фізичного розвитку студентів;
- оцінювання якості досягнутого студентами рівня сформованості знань, умінь і навичок з фізичної культури.

4.1.2. До змісту методичної діяльності входять:

- розробка навчального плану, графіка навчального процесу, навчальної програми з фізичної культури за напрямами і спеціалізаціями навчальних секцій кафедр, (предметної КОМІСІЇ), навчальних програм за спеціалізаціями та їх затвердження керівником вищого навчального закладу;
- складання розкладу навчальних занять з фізичної культури на факультетах (відділеннях) вищого навчального закладу та в навчальних секціях кафедри фізичної культури (предметної комісії);
- складання індивідуальних планів роботи викладачів, планів-конспектів (моделей) занять, положень про навчальні спортивні заходи, журналів обліку фізичної культури студентів факультетів (відділень) за курсами й групами, журналів обліку роботи навчальної групи навчальної секції, документів звітності;
- організація функціонування навчально-методичного (методичного) кабінет)

4.1.3. До змісту науково-методичної діяльності входять:

- розробка методичних рекомендацій, указівок, наочних посібників, посібників фізичної культури, фізичної реабілітації, спортивного виховання, масового спорту студентів тощо.

4.1.4 До змісту науково-дослідної діяльності входять:

- проведення наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення фізичної культури студентів за тематичним планом науково-дослідних робіт вищого навчального закладу та за індивідуальними планами науково-дослідних робіт;
- організація функціонування наукової (науково-дослідної) лабораторії.

4.1.5. До змісту спортивної діяльності входить організація:

- функціонування у вищому навчальному закладі спортивного клубу та самодіяльного спортивного активу на факультетах (віддаленнях), курсах, у групах;
- навчання спортивного активу;
- участі студентів у самодіяльних спортивних заходах вищого

навчального закладу;

- підготовки та участі студентів-спортсменів (збірних команд) вищого навчального закладу в різноманітних національних та міжнародних спортивних заходах.

5. Планування навчальних занять з фізичної культури та спортивних заходів.

5.1. Розклад навчальних занять з фізичної культури на факультетах (відділеннях вищого навчального закладу затверджується його керівником за поданням кафедри фізичної культури (предметної комісії), яка розробляє його за участю факультетів (відділень), відповідно до пропускнув спроможності спортивних та фізкультурно-оздоровчих споруд, визначених у Державних будівельних нормах «Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди» (наказ Держбуду України від 10.11.2003 № 184), а також медико-біологічних закономірностей процесу фізичної культури щодо тижневої періодичності навчальних занять.

На підставі розкладу навчальних занять з фізичної культури на факультеті (відділеннях) вищого навчального закладу складається розклад навчальних занять у навчальних секціях кафедр фізичної культури (предметної комісії).

Планування змісту навчальних занять у навчальних секціях кафедри фізичної культури (предметної комісії), їх засобів і методів визначається викладачем навчальної групи самостійно на підставі вимог навчального плану, плану-графіка, навчальної програми з фізичної культури та навчальної програми із спеціалізації з виду рухової активності або захворювання.

5.2. Календарний план спортивних (спортивно-масових) заходів вищого навчального закладу та положення про змагання розробляються спортивним клубом спільно з кафедрою фізичної культури (предметною комісією) та затверджуються керівником вищого навчального закладу.

6. Координація та регулювання навчально-виховного процесу з фізичної культури та масового спорту.

Для координації та регулювання у вищому навчальному закладі питань організації, планування тощо навчально-виховного процесу з фізичної культури та масового спорту на кафедрі фізичної культури може бути створена вчена рада.

7. Мотивація навчально-виховного процесу з фізичного вихованням та масового спорту.

7.1. Мотивація до активної участі студентів у навчально-виховному процесі фізичної культури та спортивних заходах здійснюється шляхом:

- створення у вищому навчальному закладі умов для вибору студентами виду рухової активності для навчання та участі в самодіяльних спортивних заходах за інтересами;
- залучення студентів до виконання студентських науково-дослідних робіт з фізичної культури з метою підвищення їх відповідного рівня кваліфікації;
- переведення студентів високого рівня спортивної кваліфікації, що

навчаються на факультетах (відділеннях) вищого навчального закладу, на індивідуальний графік для гармонійного поєднання здобуття освіти за обраною спеціальністю та занять видом спорту.

7.2. Мотивація викладачів до якісної організації своєї діяльності здійснюється шляхом: заохочення, своєчасного оцінювання їх діяльності, підвищення професійного та наукового рівня, просування по службі.

8. Контрольні заходи з фізичної культури.

8.1. Контрольні заходи з фізичної культури включають поточний та підсумковий контроль.

8.1.1. Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та семінарських занять.

На практичних заняттях поточний контроль має на меті перевірку рівня фізичного розвитку студентів за функціональними, фізичними, руховими (технічними) показниками.

На семінарських заняттях поточний контроль має на меті перевірку рівня знань студентів з теорії, методики і організації фізичної культури, його спеціалізованих напрямів масового спорту.

Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання рівня знань визначаються кафедрою фізичної культури (предметною комісією).

8.1.2. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або на окремих його завершених етапах.

Підсумковий контроль з фізичної культури включає семестровий контроль.

Вищий навчальний заклад може використовувати кредитно-модульну та інші форми підсумкового контролю з фізичної культури після закінчення логічно завершеної частини теоретичних та практичних занять і їх результати враховувати при підсумковому оцінюванні.

8.1.3. Семестровий контроль з фізичної культури проводиться у формах заліку або диференційованого заліку в обсязі навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою, і в терміни, установлені навчальним планом.

Семестровий залік планується при відсутності кредитно-модульного контролю і не передбачає обов'язкової присутності студентів.

Семестровий диференційований залік планується при відсутності кредитно модульного контролю і не передбачає обов'язкової присутності студентів.

Студент вважається допущеним до семестрового контролю з фізичної культури (заліку або диференційованого заліку), якщо він виконав усі види завдань, передбачені навчальним планом з фізичної культури на семестр.

9. Оцінювання навчально-виховного процесу з фізичної культури

Стандарти вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти з фізичної культури, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання.

10. Облік діяльності з фізичної культури та масового спорту

Для забезпечення обліку з усіх питань своєї діяльності кафедра фізичної культури (предметна комісія), спортивний клуб вищого навчального закладу складають та затверджують в установленому порядку.

11. Кадрове забезпечення навчально-виховного процесу з фізичної культури та масового спорту.

11.1. Для кадрового забезпечення у вищому навчальному закладі навчально-виховного процесу з фізичного вихованні штатний розпис кафедри фізичної культури (предметної комісії) має передбачати такі основні посади.

Посади науково-педагогічних працівників кафедри фізичної культури: викладач, старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри.

Посади педагогічних працівників предметної комісії з фізичної культури: викладач, старший викладач, керівник фізичної культури, виборна посада голови предметної комісії.

Посади працівників, які забезпечують допоміжні напрями діяльності кафедри (предметної комісії): категорійні фахівці, старші лаборанти, завідувачі лабораторій, завідувачі кабінетів, методисти та інші.

11.2. Для кадрового забезпечення масового спорту посади працівників спортивного клубу визначаються та затверджуються керівником вищого навчального закладу.

12. Регламентація діяльності учасників навчально-виховного процесу з фізичної культури.

12.1. Для забезпечення основних напрямів діяльності кафедри (предметної комісії) її науково-педагогічні (педагогічні) працівники, інші учасники навчально-виховного процесу з фізичної культури можуть виконувати зазначені в цьому Положенні функції, які є підставою для визначення керівником вищого навчального закладу їх функціональних обов'язків (посадових інструкцій).

12.1.1. Функції завідувача кафедри фізичної культури (голови предметної комісії):

- складання пропозицій щодо кошторису та штатного розпису кафедри (предметної комісії);
- розробка та затвердження в установленому порядку номенклатури справ кафедри (предметної комісії);
- складання плану роботи та плану засідань кафедри (предметної комісії) на навчальний рік;
- затвердження індивідуальних планів роботи викладачів;
- участь у прийнятті рішень робочих, колегіальних та дорадчих органів вищого навчального закладу;
- внесення на розгляд керівнику, робочим, колегіальним, дорадчим органам вищого навчального закладу питань про затвердження документації кафедри (предметної комісії) та про стан і розвиток фізичної культури, масового спорту;

- проведення засідань кафедри (предметної комісії);
- організація роботи кафедри (предметної комісії);
- подання керівнику вищого навчального закладу пропозицій щодо приймання на роботу, нормування обов'язків, підвищення кваліфікації, переміщення, заохочення, накладання стягнень, звільнення працівників кафедри (предметної комісії);
- координація діяльності кафедри (предметної комісії) з адміністративно-господарськими підрозділами вищого навчального закладу;
- контроль за виконанням рішень керівника, колегіальних та дорадчих органів вищого навчального закладу, кафедри фізичної культури (предметної комісії);
- контроль за внутрішнім розпорядком, станом трудової дисципліни працівників кафедри (предметної комісії);
- контроль за використанням засобів, за станом, експлуатацією та використанням матеріально-технічної бази, обладнання, інвентарю;
- оцінювання роботи працівників кафедри (предметної комісії) шляхом обговорення на засіданнях кафедри;
- складання звіту про роботу кафедри (предметної комісії).

12.1.2. Функції заступника завідувача кафедри (голови предметної комісії) з навчальної роботи:

- складання розділу плану роботи кафедри (предметної комісії) з навчально-виховної і методичної роботи, навчального плану, графіків навчального процесу, навчальної програми з фізичної культури, розкладу занять у навчальних секціях спільно з викладачами, відповідальними за фізичне виховання в цих секціях, навчального навантаження викладачів з навчально-виховної і методичної роботи; участь у прийнятті рішень кафедри (предметної комісії);
- працівників, які забезпечують допоміжні напрями діяльності кафедри (предметної комісії): категорійні фахівці, старші лаборанти, завідувачі лабораторій, завідувачі кабінетів, методисти та інші.

Для кадрового забезпечення масового спорту посади працівників спортивного клубу визначаються та затверджуються керівником вищого навчального закладу.

13. Регламентація діяльності учасників навчально-виховного процесу з фізичної культури

13.1. Для забезпечення основних напрямів діяльності кафедри (предметної комісії) її науково-педагогічні (педагогічні) працівники, інші учасники навчально-виховного процесу з фізичної культури можуть виконувати зазначені в даному Положенні функції, які є підставою для визначення керівником вищого навчального закладу їх функціональних обов'язків (посадових інструкцій).

13.1.1. Функції завідувача кафедри фізичної культури (голови предметної комісії):

- складання пропозицій щодо кошторису та штатного розпису кафедри

(предметної комісії);

- розробка та затвердження в установленому порядку номенклатури справ кафедри (предметної комісії);
- складання плану роботи та плану засідань кафедри (предметної комісії) на навчальний рік;
- затвердження індивідуальних планів роботи викладачів;
- участь у прийнятті рішень робочих, колегіальних та дорадчих органів вищого навчального закладу;
- внесення на розгляд керівнику, робочим, колегіальним, дорадчим органам вищого навчального закладу питань про затвердження документації кафедри (предметної комісії) та про стан і розвиток фізичної культури, масового спорту;
- проведення засідань кафедри (предметної комісії);
- організація роботи кафедри (предметної комісії);
- подання керівнику вищого навчального закладу пропозицій щодо приймання на роботу, нормування обов'язків, підвищення кваліфікації, переміщення, заохочення, накладання стягнень, звільнення працівників кафедри (предметної комісії);
- координація діяльності кафедри (предметної комісії) з адміністративно господарськими підрозділами вищого навчального закладу;
- контроль за виконанням рішень керівника, колегіальних та дорадчих органів вищого навчального закладу, кафедри фізичної культури (предметної комісії);
- контроль за внутрішнім розпорядком, станом трудової дисципліни працівників кафедри (предметної комісії);
- контроль за використанням засобів, що асигновані, за станом, експлуатацією і використанням матеріально-технічної бази, обладнання, інвентарю;
- оцінювання роботи працівників кафедри (предметної комісії) шляхом обговорення на засіданнях кафедри;
- складання звіту про роботу кафедри (предметної комісії).

13.1.2. Функції заступника завідувача кафедри (голови предметної комісії) з навчальної роботи:

- складання розділу плану роботи кафедри (предметної комісії) з навчально-виховної і методичної роботи, навчального плану, графіків навчального процесу, навчальної програми з фізичної культури, розкладу занять у навчальних секціях спільно з викладачами, відповідальними за фізичне виховання в цих секціях, навчального навантаження викладачів з навчально-виховної і методичної роботи;
- участь у прийнятті рішень кафедри (предметної комісії);
- складання звіту кафедри з розділу "Науково-методична та науково-дослідна робота".

13.1.3. Функції заступника завідувача кафедри (голови предметної комісії) зі спортивної роботи:

- складання розділу плану роботи кафедри (предметної комісії) зі спортивної роботи;
- складання, спільно із спортивним клубом, плану-календаря та положення про самодіяльні спортивні заходи у вищому навчальному закладі;
- складання спортивного навантаження викладачів;
- участь у прийнятті рішень кафедри (предметної комісії);
- проведення нарад з питань спортивної роботи.

13.1.4. Організація функціонування спортивного клубу, клубів за спортивними інтересами:

- організація виборів на факультетах (відділеннях), курсах у групах спортивного активу;
- організація навчання спортивного активу факультетів (відділень), курсів, груп;
- координація питань спортивної роботи з викладачами, керівниками кабінету лікарського контролю, спортивного та інших клубів спортивного профілю;
- контроль за виконанням індивідуальних планів роботи викладачів з питань спортивної роботи;
- контроль за участю провідних студентів-спортсменів, збірних команд вищого навчального закладу в зовнішніх спортивних заходах;
- облік спортивної роботи;
- оцінювання спортивної роботи викладачів шляхом заслуховування на засіданнях кафедри;
- складання звіту кафедри (предметної комісії) з розділу "Спортивна робота".

12.1.5. Функції викладача, відповідального за фізичне виховання на факультеті (відділенні):

- складання плану роботи з фізичної культури та масового спорту на факультеті (відділенні);
- унесення на розгляд керівника, робочих, колегіальних, дорадчих органів факультету (відділення) питань з фізичної культури та масового спорту;
- участь у прийнятті рішень кафедри (предметної комісії);
- організація розподілу студентів факультету (відділення), курсів, груп в навчальних секціях та навчальних групах кафедри фізичної культури (предметної комісії);
- організація навчальних занять, анкетування, медогляду, заліків з фізичної культури зі студентами факультету (відділення);
- організація виборів та навчання спортивного активу на факультеті (відділенні) курсах в групах;
- організація на факультеті (віддаленні) наочної інформації з фізичної культури та масового спорту;

- координація діяльності викладачів, що працюють із студентами факультету (відділення) з питань навчальної роботи, медогляду, заліків, спортивних заходів;
- координація діяльності спортивного активу факультету (відділення) зі спортивним клубом вищого навчального закладу;
- контроль за відвідуванням студентами факультету (відділення), курсів, груп занять у навчальних групах секцій кафедри фізичної культури (предметної комісії), їх переміщенням з однієї секції в іншу та участю у самодіяльних спортивних заходах;
- облік роботи з фізичної культури на факультеті (відділенні);
- оцінювання стану фізичного розвитку, здоров'я студентів факультету (відділення; курсів, груп за даними анкетування, медогляду, тестувань, заліків);
- оцінювання роботи викладачів, що працюють зі студентами факультету (відділення) шляхом обговорення на засіданнях кафедри;
- складання звіту про роботу з фізичної культури та масового спорту;
- проведення нарад з питань методичної та навчально-виховної роботи;
- організація навчально-виховної роботи у відповідності до навчального плану та навчальної програми з фізичної культури;
- організація функціонування навчально-методичного кабінету;
- організація контрольних і відкритих занять, заміні;
- організація підвищення професійної кваліфікації викладачів;
- організація впровадження в навчальний процес фізичної культури інновацій викладачів;
- координація діяльності викладачів, відповідальних за фізичне виховання в навчальних секціях, на факультетах, керівників методичного кабінету, кабінету медичного контролю з питань методичної та навчально-виховної роботи;
- координація навчальної діяльності кафедри (предметної комісії) з навчальними підрозділами вищого навчального закладу;
- контроль за проходженням студентами навчальних секцій медичних обстежень, тестувань, заліків;
- контроль за комплектуванням та спрямованістю навчально-виховного процесу з фізичної культури у навчальних секціях та навчальних групах;
- контроль за виконанням індивідуальних планів роботи викладачів з питань методичної та навчально-виховної роботи;
- облік методичної та навчально-виховної роботи;
- оцінювання методичної та навчально-виховної роботи викладачів шляхом обговорення на засіданнях кафедри;
- складання звіту кафедри (предметної комісії) з розділу “Методична та навчально-виховна робота”.

12.1.6. Функції заступника завідувача кафедри (голови предметної

комісії) з наукової роботи:

- складання розділу плану роботи кафедри з науково-методичної і науково-дослідної роботи;
- складання наукового навантаження працівників науково-педагогічного складу кафедри з науково-методичної і науково-дослідної роботи;
- участь у прийнятті рішень кафедри;
- проведення нарад з питань наукової роботи;
- організація науково-методичної роботи;
- організація створення комп'ютерного банку даних показників фізичного розвитку студентів;
- організація функціонування наукової лабораторії з фізичної культури;
- організація науково-дослідної роботи щодо оптимізації фізичної культури студентів;
- організація проведення та участь викладачів кафедри у внутрішніх та зовнішніх наукових конференціях, науково-методичних семінарах тощо;
- організація підвищення наукового рівня викладачів кафедри;
- координація роботи викладачів, керівників наукової лабораторії, кабінету лікарського контролю з питань наукової роботи;
- координація наукової діяльності кафедри з науковими підрозділами вищого навчального закладу;
- контроль за виконанням індивідуальних планів роботи викладачів з питань наукової роботи;
- облік наукової роботи;
- оцінювання наслідків анкетування, медогляду, фізичного розвитку, стану здоров'я, тестувань, медико-педагогічних спостережень студентів вищого навчального закладу;
- оцінювання наукової роботи викладачів кафедри шляхом обговорення на засіданнях кафедри.

Література:

1. *Концепція* кадрового забезпечення галузі “Фізичне виховання і спорт”. — К.: КГИФК, 1992. — 18 с.
2. *Закон України* “Про фізичну культуру і спорт”. — К., 1994. — 22 с.

3. Олійник М. О. Правові основи організації та управління фізичною культурою, спортом і туризмом України. — 3-тє вид., переробл. і допов. — Харків: ХаДІФК, 2000. — 292 с.
4. Закон України «Про освіту»: за станом на 30 липня 2010 р. [Електронний ресурс] // Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України [http: \[сайт\]](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12). — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12(18.09.2010).
5. Про затвердження навчальних програм з фізичної культури для вищих навчальних закладів України I – II, III – IV рівнів акредитації: Наказ МОН України № 757 від 14.11.2003 р. [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України [сайт]. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=laws/education/prof-tech/6/2003> (28.10.2010). — Назва з екрану.
6. Державні вимоги до навчальних програм з фізичної культури в процесі освіти: Наказ Міністерства освіти України № 188 від 25.05.1998 р. [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України [сайт]. — Режим доступу: www.mon.gov.ua/laws/188.doc (08.11.2010). — Назва з екрану.
7. Кожевнікова Л. К. Кредитно-модульна система – європейський критерій оцінки якості знань студентів з дисципліни «Фізичне виховання» / Л. Кожевнікова, Н. Лапшинська // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичної культури.
8. Горбенко О. Аналіз системи фізичної культури у вищих навчальних закладах в умовах переходу до Болонського процесу / О. Горбенко // Молода спортивна наука України. — 2007. — Т. V. — С. 82 – 85.